הנושא: מעברים

הכותב/ת: סמדר שם-טוב

הקדמה

מערכת החינוך בנויה מיחידות חינוכיות היוצרות רצף חינוכי. כל מסגרת חינוכית היא יחידה חינוכית פדגוגית חברתית אוטונומית. הרצף החינוכי בא לידי ביטוי בקשר בין היחידות לאורך השנה ובתקופת מעברים. מעברים ושינויים הינם חלק משגרת העבודה במערכת החינוך החברתית בפרט ובחיים בכלל. המעבר טומן בחובו אתגרים, שמחות, התרגשויות והזדמנויות לצד חששות, פחדים ודילמות. זהו שלב מרגש לילד ולהורה, המהווה שינוי משמעותי ומאפשר סביבה חברתית מחודשת. המעבר הוא שלב מובנה ונכון להיערך לקראתו, בהתייחס לילד, להורה ולמערכת החינוך.

"מעבר" - מה הכוונה?

תקופת המעבר נחלקת ל-3 חלקים נפרדים שכל חלק מחייב התייחסות והכנות:

1. תקופת ההכנה למעבר - תקופה הנמשכת עד חודשיים לפני המעבר בהתאמה לגיל וליכולת הילדים להכיל את המעבר
2. המעבר עצמו -
3. תקופת ההסתגלות במקום הקולט -

הכנה לקראת מעבר - את מי צריך להכין?

1. הורים נקלטים (עם דגש להורים של ילד בכור)- קבוצת ההורים שילדיהם נכנסים ליחידה החינוכית החדשה. יש לשים לב להורים שלהם זו הפעם הראשונה (הורים לילדים בכורים, או הורים חדשים במערכת).
2. הורים קולטים - קבוצת ההורים שילדיהם כבר מצויים ביחידה החינוכית, להורים אלו תפקיד בהסברת תהליך הקליטה לילדיהם ולהוות כתובת ותמיכה להורים הנקלטים.
3. ילדים קולטים - קבוצת הילדים שכבר שנה - שנתיים ביחידה החינוכית ויש להכינם לתפקידם כקולטים.
4. ילדים נקלטים - קבוצת הילדים שעוברים מיחידה חינוכית לאחרת ודורשת את עיקר משאבי המערכת.
5. צוות קולט - צוות היחידה החינוכית שקולטת את קבוצת הילדים החדשה. יש לבחון מי בצוות היה ונשאר, על מנת שהוא יהיה דומיננטי בתהליכי המעבר.
6. איש צוות נקלט - איש צוות שעבד או מכיר את הקבוצה העוברת, שעובר עמם, או מלווה אותם במעבר ומהווה להם עוגן וביטחון.

שלושת המעברים העיקריים במערכת החינוך החברתי:

1. המעבר מגן חובה לכיתה א
2. המעבר מגיל החביון (א-ו) לגיל הנעורים (ז- יב)
3. המעבר ממסגרת הנעורים לצבא/שירות לאומי- אזרחי/שנת שירות/ מכינה קדם צבאית ועוד.

- תת-מעבר בין יחידות חינוכיות בתוך מסגרת 6 שנתית - מתקיים על פי המבנה הייחודי של כל מערכת ("תלתונים", זוגונים/ דואונים....) ודורש התייחסות הן בצד הקולט והן בצד הנקלט.

טקסי מעבר קהילתיים -

לכל קהילה טקסים ומסורות. יש לבחון מעת לעת טקסים אלו, האם הם מתאימים לשלב ההתפתחותי של שכבת הגיל, לרוח הקהילה ולמציאות המשתנה תדיר. "אין פרות קדושות".

את המעברים יש לציין בטקס חגיגי. ישנן הרבה דרכים לציין טקסים: הטקסים שמים דגש על הפרידה ופחות על הקליטה. בבנייתם, יש להתייחס לצרכים של הילדים והנערים המקיימים את המעברים ולא רק לצרכים של המבוגרים הבוחרים לציין את המעברים.

מדוע חשוב לעסוק בנושא זה?

אחד מתפקידיה המובהקים של מערכת החינוך הוא לנהל ולהוביל את תהליכי המעברים בגילאים השונים שהם חלק בלתי-נפרד מהרצף החינוכי. מטרת המערכת לסייע ולקדם את התהליכים המערכתיים באופן מובנה לטובת הילדים, ההורים והצוות החינוכי. באופן זה ישנה סבירות שהשינויים יעברו באופן קל יותר ויתמכו בשמירת השגרה המחזקת את הרצף החינוכי.

מהן המטרות האופרטיביות (איך עושים את זה?)

כל המטרות המתוארות כאן מתייחסות הן לצד הנקלט והן לצד הקולט. כיוון שתהליך המעברים מקיף גורמים רבים, המטרות שלפניכם מדגישות את המשימה המערכתית לקראת המעבר ולאחריו מול כל גורם:

1. **מנהל החינוך -** הבטחה ושמירה על הרצף החינוכי בעזרת ניהול כולל של כל המעברים במערכת.
2. **לילד ולקבוצתו -** קידום מוכנות ובשלות תפקודית-רגשית בתקופה לקראת המעבר הצפוי ולאחריו. בנוסף, היכרות של הנקלטים עם הצוות והמסגרת החינוכית החדשה להקטנת חששות ואי ודאיות. יש גם להכין את אלו הנשארים בחברת הילדים/נעורים וקולטים אליהם קבוצה חדשה.
3. **להורים -** הקניית ידע רלוונטי לילד שלהם, הבנה של מהות ואופי המקום הקולט, הפחתת חרדות וביסוס אמון עם המערכת והצוותים החינוכיים.

4. **לצוות -** הכנת הצוות
5. **רצף חינוכי -** הגדרת חיבורים משמעותיים ותקשורת ישירה וברורה בין מדריכים – הורה - ילד.

תקציר דגשים ועמדת "שבילים"

דגשים חשובים:

- היערכות מאורגנת של מערכת החינוך לקראת "המעברים" תומכת ומסייעת בקיומם באווירה טובה ומשרה ביטחון לכל מי שהשינוי בגין המעבר נוגע לו.
- היערכות נכונה לקראת "המעברים" תעצים ותחזק את תפיסת הרצף ואת מקומה. ומשמעותה של המערכת כמלווה ותומכת בצמתים משמעותיות בחיי הילד ומשפחתו.

עמדת "שבילים":

- "המעברים" הם חלק מהתכנית השנתית – הם יקרו בכל מקרה – חובתה של המערכת לנהל אותם ולהיערך אליהם בראייה מערכתית.
- יש להיערך מראש למעברים, וליצור תכנית סדורה הלוקחת בחשבון את שלל הגורמים במעבר .מצורף נספח למסמך זה ובו הצעה יישומית לכל המעברים במערכת.
- באחריות מנהל החינוך להוביל את הטיפול בכל המעברים המתקיימים במערכת מדי שנה מול כל הגורמים הרלוונטיים ולדאוג לקיומם של טקסי המעבר והמסורות הקהילתיות.

מערך ארגוני

המעברים נוגעים בכל תתי-המערכות בחינוך. בכל מערכת חינוך בכל קיבוץ חייב להימצא תיק מעברים מסודר המכיל לוחות זמנים, מסורות, חלוקת תפקידים ברורה בין המערכת וההורים וסדר פעולות ברור למען יוכלו להתקיים לאורך זמן ללא קשר למי שעומד בראש המערכת. אנו מציעים כאן מערך התייחסות לשלושת המעברים הקריטיים במערכת:

במעבר מהגן לחברת הילדים:

- לאחר חופשת הפסח כדאי לקיים מפגש של הורי הגן, לקראת מוכנות ובשלות לכיתה א, חשיפה של המסגרת החברתית על ידי מנהלת החינוך החברתי: על הצרכים של הגיל, מטרת המסגרת, משמעותה ועוד.
- ביקורי ילדי הגן בשעות הבוקר – במסגרת הטיולים שלהם ברחבי הקיבוץ להיכרות פיזית עם הבית, היכרות עם מדריכי המסגרת, משחק חופשי בתוך המסגרת ללא ילדי הקבוצה, אך בנוכחות המדריכים.
- הזמנת ילדי הגן לביקור בתוך המסגרת החברתית, כאשר ילדי הקבוצה מכינים

פעילות ומארחים את ילדי הגן (בשעות הצהריים, לאחר שובם מביה"ס).

- בחופש פסח - ילדי הקבוצה מזמינים את ילדי הגן לפעילות משותפת.
- שיחת תיאום ציפיות והכרות עם המסגרת לכל הורי ילדי כיתה א.
- מפגש של ההורים עם הצוות לקראת המעבר (שיחות כלליות/אישיות).
- ימי התאקלמות וביקורים בסוף אוגוסט.
- פתיחת חברת הילדים רק לילדי א' לפני הליכתם לביה"ס ב 1.9
- שיחה אישית עם הורי הילדים העוברים לכתה א.

<u>"מעברים" מחברת הילדים לחברת הנעורים:</u>

- בתקופה שבין פסח לחופש הגדול, מומלץ להזמין את שכבת ו' ל- 2-4 פעילויות של מועדון הנוער הצעיר (ז-ט) לטובת חיבור חברתי והכרות עם המקום ונהליו.
- לקראת הקיץ ובמהלכו מומלץ לקיים שנים-שלושה מפגשים רק לקבוצת הנערים העולה, במועדון הנוער, על מנת שיכירו ויחוו את אופי המקום, נהליו ודרכיו לקראת המעבר. מפגש נוסף מומלץ לקיים עם חברת הנערים הקולטת במועדון (מפגש שהם יכינו), ממש לקראת המעבר.
- סמוך למעבר תתקיים שיחת הורים לכל ההורים של הילדים העולים. במסגרת כללית, ובמסגרת פרטנית (על פי צורך/ רצון).
- לאחר המעבר, תתקיים שיחה אישית נער - מדריך להכרות ראשונית ותיאום ציפיות.
- יתקיים טקס מעבר הכולל מסורות מקומיות. עת להיפרד מהזבורים ושאר מסורות העוסקות בהפחדה, השפלה והפחתת ערך. הטקס בעיקרו מדגיש את הפרידה מחברת הילדים ומעבר ליחידת הגיל הבאה. רצוי לערכו יחד עם ההורים.
- בבניית תכנית "המעברים" חשוב לקחת בחשבון גם את הנקלטים וגם את הקולטים, כולם חווים שינוי שדורש ליווי ותמיכה.

<u>המעבר בסוף י"ב וקליטה בקיבוץ</u>

- לקראת סוף י"ב יש לקיים סדרה של 2-3 מפגשים לקבוצה עם ממלאי תפקידים בקיבוץ במטרה להבין איך הקיבוץ עובד: משאבי אנוש, מנהל מפעל, ועדת קליטה, מנהל קהילה, רכז משק, מנהל חינוך וכו'... זו הזדמנות עבור הנערים לשאול שאלות ולקבל תשובות הקשורות לעתידם בקיבוץ.
- ועדת צעירים / מקשר - מאוד חשוב שיהיה למי להעביר את המקל בסוף י"ב ושהנערים לא ירגישו שהם על סף תהום. חייב להיות גוף רשמי המקבל אותם וממשיך את הקשר עמם ועם החינוך בעת הצורך בכל תקופת שנת השירות והצבא.
- קבוצת מסימי י"ב יערכו מסיבה/ערב לקיבוץ. לכל קיבוץ מסורות משלו, אך הערב חייב לכלול טקס קצר בו ברכת הדרך לנערים כמו גם "דברי הנוער" לקיבוץ.
- ישלח לנערים והוריהם חוזר ובו חובותיהם וזכויותיהם בכל הנוגע למנהלות

וארגונים: ביטוח לאומי, קופ"ח, תקציב, חדרים.....

הערות לתתי-מעברים במערכת:

- יש להכין את הקבוצה הנקלטת והקבוצה הקולטת בכל תת-מעבר המתקיים במערכת.
- חשוב לספק במה להורים להביע הערכה כלפי הצוות החינוכי ולהיפרד כראוי. זה מודלינג חינוכי חשוב ביותר עבור הילדים.
- יש חשיבות לקיים טקס/ציון כלשהו בכל תת מעבר (חברת ילדים א-ג ל ד-ו למשל) . כל זאת בהתאם לצורכי הגיל.

אתגרים/קשיים והזדמנויות

אתגרי המערכת במהלך שינוי:

תקופת הקיץ וחגי תשרי הסמוכים לה היא תקופה מאוד אינטנסיבית מבחינת עומסי הפעילות במערכת החינוך החברתי-קהילתי, שינויים בצוותים ומעברים של שכבות הגיל הכוללים קליטות ופרידות. על-מנת שמערכת החינוך תתפנה להכין את המעברים הרבים המתקיימים בה כראוי, יש להיות מודעים לאתגרים הרבים שהמעברים מזמנים ולהיערך בהתאם. להלן מספר אתגרים שיש לתת את הדעת עליהם מראש - לקראת המעברים:

1. יצירת עוגנים ומסורות החוזרות מידי שנה בתקופת המעברים, יתמכו בצמצום חוסר הודאות וייצרו ביטחון וידיעה אצל כולם ביחס לצפוי לקרות – המוכר והידוע מייצר ביטחון. אך לזכור כי אין "פרות קדושות" וטקסים שאינם ראויים או מתאימים עוד, ניתן ואף רצוי לערוך בהם שינוי.
2. הכנת הצוות החינוכי - יש להכין את הצוותים לקראת המעברים, היכרות עם הילדים.
3. חילופים ופרידות בצוות - לעתים בתקופת מעברים מתחלפים חלק מחברי הצוות החינוכי, דבר הדורש התייחסות והתעקשות בשמירת השגרה ודפוסי העבודה המערכתיים. חשוב גם לדעת להיפרד מחברי צוות מסיימים באופן מכובד וראוי.
4. ליווי מתמשך לקראת המעבר ולאחריו - תקופת מעברים הינה שער דרכו מצטרפים ילדים והורים חדשים למערכת, ילדים והורים שלא מכירים את המערכת – על המערכת ללוות את הצטרפותם והשתלבותם בתקופה זו ע"י שיחות קבוצתיות ואישיות, מתן סדנאות שונות, תאום ציפיות, שקיפות והעברת מידה זמין ורלוונטי. המערכת גם צריכה לדעת לשים גבול להורים "דאגנים" או "חרדים" שהתנהגותם פוגעת במעבר של ילדם ובקליטתו במסגרת החדשה.
5. מיפוי צרכים ותיעדוף משימות.
6. מועד, לו"ז ותכנית - יש למצוא את המועד המתאים ביותר לקיומם של המעברים.

אתגרי הילדים במהלך המעבר:

1. מציאת מקומם בקבוצה הנבנית מחדש.
2. מעברים משנים את הקבוצה החברתית, שפעלה לאורך השנה - הילדים נדרשים ללמידה חברתית מתחדשת.

אתגרי ההורים במהלך המעבר:

1. "שחרור הילד" - על ההורה לסמוך על הילד שלו שיש לו את הכלים להתמודד עם המעבר ולספק לו מרחב של התנסות. חרדות ולחץ מצד ההורה יעברו אל הילד ויפגעו ביכולתו של הילד להתמודד.
2. קבוצת הגיל הופכת אט אט להיות גורם חשוב ומשפיע ועל ההורים לקבל "שלא רק הם חלק מהמשוואה".
3. במציאות העכשווית בה רבות המשימות ההוריות, יש לזכור כי לכל הורה קצב ייחודי ויכולת שונה להתמודד עם שינויים .
4. ההורה "גדל ומתבגר" בהורותו עם גדילתו והתבגרותו של הילד. לא תמיד התהליך הזה פשוט להורה.
5. שפתו של הילד משתנה, וההורה לומד אותה, גם זה לא תמיד פשוט ("מאז שהילד בחברת הילדים הוא כל הזמן מקלל"....)

מדברים עם הצוות על זה

על מנת שתכנית 'המעברים', תהווה תכנית משמעותית עליה להוות חלק אינטגרלי מתכנית העבודה השנתית ולשם כך חשוב לחבר את הצוות החינוכי ולבנות איתו ביחד תכנית זו:

1. כפתיחה לשיחה אפשר לבקש מכל איש צוות לספר על "מעבר" משמעותי שחווה במהלך חייו כילד/נער. יש להניח, שחלק מאנשי הצוות יראו במעבר כדבר חיובי וכחלק כדבר שלילי וזהו כר פורה לדיון על נושא 'המעברים'. בדומה לתחושות המנוגדות בצוות כך גם 'המעברים' טומנים קשיים והזדמנויות וכן, כך גם יגיבו באופן שונה ילדים ונוער. לכן, חשוב לתת מקום לכלל התפיסות ולהדגיש את חשיבות ההיערכות לקראת 'המעברים' על מנת לייצר קרקע כמה שיותר יציבה ובטוחה, עבור אלה ששינוי השגרה קשה להם.

2. מיד בתום יום העצמאות, באחריות מנהל החינוך לקיים שיחת צוות בכל בית ילדים בה מחליטים על תכנית המעברים לקראת שנת הלימודים הבאה. השיחה צריכה לכלול את המרכיבים הבסיסיים הבאים:

- פריסה של כל המשימות והפעילויות המתוכננות לכל בית ילדים משלב הביקורים ועד שלב הקליטה הסופית לאחר חגי תשרי.
- עיצוב לוח זמנים ברורים עם תאריכים לכל פעילות ופעילות.

- טבלת חלוקת אחריות בצוות לכל המשימות.
- שקיפות ופרסום להורים - מאוד חשוב להעביר כל מידע רלוונטי להורים ובהקדם האפשרי לטובת הפחתת לחצים מיותרים.
- טקס המעבר - מתי? מי מכין? תכנים? שילוב הילדים הקולטים? עירוב הורים נקלטים ועוד...